

Koeru Keskkool

KOERU VALLA MEIEREID JA KOOREJAAMAD

Uurimistöö

Autor: Isabell Hakk, 11. klass

Juhendaja: õp Siret Pärtel

Koeru 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. PIIMANDUSE AJALUGU	4
1.1. Meiereide ja koorejaamade tekkimine Eestis	4
1.2. Piimandus Järvamaal	5
2. KOERU VALLA MEIEREID JA PIIMAÜHISTUD	7
2.1. Aruküla mõisameierei	7
2.2. Koeru meierei	8
2.3. Abaja meierei	14
3. KOERU VALLA KOOREJAAMAD JA PIIMA VASTUVÕTUPUNKTID	18
3.1. Kalitsa koorejaam	18
3.2. Ervita koorejaam	20
3.3. Tudre koorejaam	22
3.4. Kuusna koorejaam	22
3.5. Vao piima vastuvõtupunkt	23
3.6. Liusvere (Norra) piima vastuvõtupunkt	24
KOKKUVÕTE	25
KASUTATUD MATERJALID	26
LISA 1. KOERU VALLA KAART	28
LISA 2. FOTOD KOERU VÕITÖÖSTUSE AIAST	29
LISA 3. SÄILINUD MEIEREIDE FOTOD	30
LISA 4. FOTOD ÜHISTEGEMISTEST ABAJA MEIEREIS	31
LISA 5. SÄILINUD KOOREJAAMADE FOTOD	32
LISA 6. KALITSA KOOREJAAMA DOKUMENDID	33

SISSEJUHATUS

Uurimistöö teema on „Koeru valla meiereid ja koorejaamad“. Selle eesmärgiks on anda ülevaade Koeru vallas tegutsenud meiereide ja koorejaamade ajaloost.

Meierei tunneb ära kõrge korstna, hooneesise pika platvormi ja kahe ukse järgi. Esimesed mõisameiereid loodi juba 19. sajandi keskpaigas. Esimene ühispiimatalituslik meierei loodi aga 1908. aastal Imaveres. Teadaolevalt on Koeru vallas töötanud meiereid Koerus ja Abajal, koorejaamad Kalitsas, Kuusnas, Ervital ja Tudres ning piima vastuvõtupunktid Vaol ja Liusveres.

Uurimustöö jaoks sain vajalikku infot 30ndatel ilmunud raamatutest „Koeru Piimaühing 25“ ja „Koeru kihelkonna raamat“, viimastel aastatel valminud Koeru valla külade raamatutest ning raamatust „Järvamaa“. Lisamaterjale sain Eesti Piimandusmuuseumist, Järvamaa ja Koeru muuseumist ning vanadest ajalehtedest. Intervjueerisin Koeru muuseumi juhatajat Uno Aani, Abaja meieri tütar Lilia Olljunit, Ervita koorejaama juhataja poega Jüri Ilvest, Kalitsa koorejaama praegust omanikku Ott Rubelit, Kalitsa küla vanimat elanikku Ülo Volterit, Koeru meierei kauaaegset võimeistrit Laine Murakat.

Töö esimeses peatükis annan ülevaate piimanduse arengust Eestis ja Järvamaal. Teises peatükis on ülevaade Koeru valla piimaühingute ja meiereide tekkimisest ning tegevusest. Kolmandas peatükis kirjeldan koorejaamade ja piima vastuvõtupunktide tegevust.

Lisades on Koeru valla kaart, millel on märgitud meiereide ja koorejaamade asukohad, vanad fotod ja dokumendid ning fotod säilinud hoonetest.

Tänan kõiki inimesi, kes olid nõus jagama oma mälestusi ja pildimaterjale.

1. PIIMANDUSE AJALUGU

1.1. Meiereide ja koorejaamade tekkimine Eestis

Esimesed mõisameiereid Eestis asutati juba 19. sajandi keskel. Ettevõtlikumad talupojad asutasid ühistegevuse tugevdamiseks piimaühistud ning sama sajandi lõpul ehitati esimesed meiereid ja koorejaamad. (Pae, Sokk, 2009)

Meiereid olid väikesed piimatööstused, kus tehti võid ja juustu. Meierei hoone tunneb ära kõrge korstna ja majaesise pika platvormi järgi. Majal oli alati kaks ust, millest ühest viidi piim sisse ja teisest toodi valmistatud toodang ja lõss välja. Koorejaamades eraldati piim kooreks ja lõssiks. Koor saadeti edasi lähimasse meierisse ja lõssiga toideti loomi.

20. sajandi alguses panid talumehed mitmel pool rahad kokku ja moodustasid ühispiimatalitusi. Esimene selline asutati Järvamaal Imaveres 1908. aastal. Praegu asub seal Eesti Piimandusmuuseum. 1912. aastal asutati esimene piimaühistute keskasutus – Piimatalituste Keskühisus Estonia (edaspidi PK Estonia). Samal aastal tegutses Eestis juba 91 piimatööstust. Ühistute algatusel rajati peaaegu igasse külla oma meierei või koorejaam. Koos tegutsedes täiustati pidevalt või tootmist, mistõttu suudeti tõsta või kvaliteet nii kõrgele tasemele, et sellest sai üks tähtsaim Eesti põllumajandustoodet, mida eksporditi Euroopasse. 1939. aastal oli Eestis kokku ligi 700 meiereid ja koorejaama. (Alatalu, 2009; Eesti piimandus ajateljel)

60.-70.aastatel hakkas meiereide tähtsus kahanema, sest tekkisid tootlikumad piimakombinaadid. Samuti vahetati järjest rohkem vanu autosid uute jahutussüsteemidega autode vastu. Meiereid muudeti esmalt koorejaamadeks, seejärel piima vastuvõtupunktideks, kuid lõpuks suleti needki. Asemele rajati piimapukid, kuhu toodud piima piimaauto kokku korjas ja kombinaati viis.

Praeguseks hetkeks on suur osa meiereidest ja koorejaamadest üsna viletsas seisus, kasutamata või varemeis. Riikliku kaitse all on Eestis 38 meiereid, millest enamik on võetud kaitse alla kui mõisaansambli hooned. Kaitse alla võtmist väärisksid kõik meiereid ja koorejaamad, sest nad on üks osa Eesti külarahva ühistegevusest. Väärtuslike hulka on arvatud 18 meiereid või koorejaama, neist pooled plaanitakse võtta riikliku kaitse alla. (Alatalu, 2009; Rajamäe, 2005)

1.2. Piimandus Järvamaal

Kodune või valmistamine oli Järvamaa inimestele tuntud ammustest aegadest. Esialgu oli või kvaliteet teadmiste, oskuste ja sobivate töövahendite puudumise tõttu madal. 19. sajandi lõpul aga kodus valmistatud või kvaliteet paranes, sest kasutusele võeti käsiseparaator (eemaldab koore piimast), käsivõimasin ja võipress. (Pae, Sokk, 2009)

Kuna toodetud piima kogused taludes kasvasid, siis hakati järjest rohkem muretseda kaasaegsemaid piimatöötlemisseadmeid. Tekkis vajadus leida uusi turustamisvõimalusi. Paidelased olid esimesed, kes hakkasid peale või valmistamise tegema kondenspiima ja piimapulbrit. (Pae, Sokk, 2009)

Hakati looma erapiimatalitusi ja Eestimaa üks vanimaid erapiimatalitusi asutati 1894. aastal Paides. 1924. aastaks oli Järvamaal registreeritud 13 erapiimatalitust. 30. aastatel vähenes erapiimatalituste tegevus, sest eksporditava või kvaliteedi nõuded olid kõrged ja neil ei jätkunud raha uute ehitiste rajamiseks ja importseadmete ostmiseks. (Pae, Sokk, 2009)

Nii nagu mujal Eestis hakati ka Järvamaal looma piimaühistuid, ehitama meiereisid ja koorejaamu. Esimesed piimatööstused asusid endistes mõisahoonetes, kus olid või tegemiseks kasutada algsed käsimasinad. Mõne aja möödudes saadi kaasaegseid masinaid välisfirmadelt. (Pae, Sokk, 2009)

1929. aastal asutati Järvamaa Piimaühisuste Keskseks, et koordineerida piimaühistute tööd. Kaks korda aastas korraldas Keskseks või kvaliteedi hoidmise ja tõstmise eesmärgil meiereidele ja piimatööstustele maakondlikke võivõistlusi. Järjest enam kontrolliti ja parandati või kvaliteeti. 1931. aastal oli Järvamaal toodetud võist 98,8% esimese sordi või. (Pae, Sokk, 2009)

50.-60. aastatel tegutses Järvamaal keskmiselt 10 võitööstust ja 40 koorejaama. Piimatööstused nimetati võitööstusteks. 1963. aastal moodustati Paide Piimatoodete Kombinaat, millele allus Paide rajoonis 8 võitööstust koos 35 koorejaama ja 6 piimapunktiga. Erasektorist varusid piima 3 spetsiaalselt piima kogumiseks ehitatud piimaautot. Lisaks autojuhile sõitis piimaringile kaasa ka piimakoguja, kelle ülesandeks oli võtta piimaproove ja mõõta piima kogust. (Pae, Sokk, 2009)

70. aastatel koondati tootmistegevus suurematesse tsehhidesse. Tootmishooneid rekonstrueeriti, järjest põhjalikumalt töödeldi toorainet ning suurendati sortimenti. Märgatavalt suurenes

piimapulbri tootmine. Tekkis vajadus veelgi tootmist laiendada, kuid takistuseks oli ruumipuudus. Paidesse otsustati ehitada uus moodsa sisseseadega kombinaat (Joonis 1). (Pae, Sokk, 2009)

Joonis 1. AS Paide Piim hoone (Eesti Piimandusmuuseum, 1993)

1979. aasta esimesel poolel alustas tootmist Paide Täispiimaasendajate Tehas. Kohapeal hakati tootma lõssipulbrit, võid, täispiimatooteid ja lahjasid piimatooteid. Paides valmis esimene tegu Emmentali juustu, esimesena pakendati piimatooteid Tetra pakendisse ja valmistati jogurtit. 90ndate keskpaigas tekkis raskusi tootmise ja turustamisega. 1995. aastal alustas euronõuetele vastavaks tehtud ruumides tööd AS Paide Piimakombinaat. 1996. aastal ühineti Kontserniga Ühinenud Meiereid, mis läks pankrotti 2002. aastal. Piimakombinaadi seadmed ja kinnistu võttis rendile AS Kalev. Hiljem kuuluti veel AS Tere kontserni. Kui vahepeal oldi väga edukad ja toodangut turustati peamiselt Euroopa Liidu riikidesse, siis majanduse halvenedes vähenes tootmine. 2012. aastal otsustati ajutiselt Paides tootmine lõpetada. Piimakombinaadi omanik Oliver Kruuda lubas, et kui pealinnas tootmine lõpetatakse, siis tuuakse see Paidesse üle. Suured tootmishooned seisavad aga tänaseni tühjana. (Pae, Sokk, 2009; Reinberg, 2012)

Käesoleval ajal on Järvamaa suurim piimandusettevõtte Järva-Jaani võitööstus, mis kuulub AS E-Piima alluvusse. Ettevõtet juhib koerulane Jaanus Murakas. 2011.-2013. aastal tehti Järva-Jaani tööstuses täielik uuendamisprotsess. Aastas toodetakse 8000 tonni piimapulbrit ja 3000 tonni kvaliteetset 82%-list Eesti võid. Suur hulk toodangust läheb ekspordiks. (Epiima lugu; Murakas, 2016)

2. KOERU VALLA MEIEREID JA PIIMAÜHINGUD

19. sajandil asusid Koeru vallas Koeru ja Udeva piimaühing. Nende alluvusse kuulusid Koeru ja Abaja meiereid; Kalitsa, Kuusna, Ervita ja Tudre koorejaamad; Vao ja Liusvere piima vastuvõtupunktid (Lisa 1).

Teraviljakasvatusest piimamajandusele ülemineku ajal asutasid mõisnikud Arukülasse ja Liigvalda piimatalitused, kuhu taluperemehed hakkasid piima viima. 1912. aastal asutasid Koeru 19 talupidajat Koeru Piimatalituseühisuse. Vene põllutööminister kinnitas ühisuse põhikirja sama aasta 10. märtsil ja juba 15. aprillil peeti ühisuse peakoosolek, kus valiti esimeheks Villem Breiberg, kassahoidjaks Karl Riiser ja asjaajajaks Johannes Sõster. Hiljem valiti juhatusse abiesimeheks Aleksander Stokeby, kassahoidja abiks Josep Inslermann ja asjaajaja abiks Hans Koff. (Stokeby, 1934)

2.1. Aruküla mõisameierei

Aruküla mõisa rendimeiereisse (Joonis 2) müüsid oma piima üksikud Vao ja Kalitsa küla talupidajad. Piima müük sinna oli seotud raskustega, sest piimatoojaid koheldi halvasti ja piima tuli meiereisse tuua kaks korda päevas. Üheks piimavijaks Aruküla mõisameiereisse oli ka Vao küla Tooma talu omanik ja Väinjärve vallavanem Villem Breiberg. Viimasele ei olnud vastuvõetav piimatoojate kohtlemine meiereis. Breiberg ja Koeru Haridusseltsi koolijuhataja Johannes Sõster tulid mõttele asutada Koeru ühispiimatalitus, et vabastada piimatoojad mõisnike mõju alt. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Joonis 2. Aruküla mõisameierei (Koeru muuseum)

Aruküla mõisameierei hävis 1926. aastal tulekahjus. Säilinud varemed seisis püsti aastaid, kuid hiljem lammutati. (Ilomets, 2011)

Meierei põlengust ilmus Järve Teatajas artikkel: „*Tulekahju Koerus. Ühispank ja mitmed perekonnad korteriteta jäänud. Maarjapäeval kell pool 11 teatasid tulekahju signaalid tulekahjust. Selgus, et põleb Aruküla asunduses end. mõisa meierei, mis Koerust üle kilomeetri eemal. Suure tuule tõttu võttis hoone katus kiiresti tuld ja poole tunni vältusel, kui kohalik tuletõrje komando pritsiga kohale jõudis, oli juba osa katust läbi põlenud. Õnneks oli tiik ligidal ja nõnda, läks 3 pritsiga korda tulele piiri panna. Ära põles maja kolmas kord ja osa teist korda. Tuli oli alguse saanud kolmandal korral asuvast töölise korterist. Majas asus Koeru Ühispank, Koeru-Aruküla kartuliühisuse viinameister ja hulk teisi perekondi, kes kõik oma kraami välja said tuua. Hoone oli riigi omandus. Kahju arvatakse üle miljoni marga.*“ (Tulekahju Koerus, 1926)

2.2. Koeru meierei

Otsus ehitada Koerusse meierei tuli pärast esimest Koeru Piimaühisuse üldkoosolekut. Maja ehitamisega sooviti võimalikult kiiresti algust teha. Esmalt alustati läbirääkimisi maaomanikega. 29. juunil 1912. aastal teatas Villem Breiberg, et ta on ostnud 1200 rublaga maa, kuhu ehitada meierei. Maatükk asus Koeru alevikus Kapu kõrtsi taga. Eelleping ja sissemakse 200 rubla oli tehtud. Ülejäänud 1000 rubla tuli maksta ära 1913. aasta jüripäevaks (23. aprilliks). Maa ostu lõplikule lepingule kirjutati alla Rakvere-Paide Rahukogu kinnistusjaoskonnas 21. mail 1913. aastal. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Maja põhiplaani koostasid J. Sõster ja J. Emblik. Ehitusmaterjalide muretsemisega tekkisid mõningad raskused – puudus vajalik raha ja saadud materjali hulk oli liiga väike. Raha maa ostuks ja maja ehitamiseks laenati. Erasikutele maksti laen tagasi 5-6%-ga ja Simuna Laenu- ja Hoiuühisuselt laenatud 3000 rubla ka 6%-ga. Laenu pidid inimesed võtma ka oma nimele, kuid seda olid valmis tegema vähesed. Rahva seast kuuldi ütlust: „Ehitage aga maja valmis, küll meie siis tuleme ja kaasa töötame.“ Rahvas ei uskunud, et see ettevõtte tööle hakkab. Ühisuse liikmed aga uskusid, et nende ettevõtmine õnnestub. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

5. mail 1913. aastal kaubeldi Jeremias Stokmannilt välja 3075 rubla laenu, tingimusega, et maja valmib juba sama aasta 10. novembriks. Lubatud ajast läks üle 7 päeva ja 17. novembril peeti uues majas esimene üldkoosolek. Mõisnikkude Krediidikassas Tallinnas kindlustati hoone 5000

rubla eest ja tööd meiereis otsustati alustada 1. detsembril. Kokku läks ehitustöö maksma umbes 8500 rubla. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Maja sai kahekordne – alumine kord raudkivist ja ülemine kord palkidest, sisemiselt jaotati maja mitmeks ruumiks (Joonis 3). Hoone juurde ehitati ka kaev ja osteti aurumasin. Aurumasin osteti selline, et juhuks kui piimandusest midagi välja ei tule, saaks tööle panna tangu- ja jahuveski ning teha ka laualõikamise töid. Tööstuse meieriks sai Hans Kivistik ja tema juhtimisel alustas meierei tööd 17. detsembril 1913. aastal. Meiereis sai valmistada võid, koort, kohupiima, kaseiini (tooraine Eesti Kunstsarvetehase jaoks) ja lihtsamaid juustusorte. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Joonis 3. Koeru meierei enne ümberehitamist (Eesti Piimandusmuuseum, 1936)

1914. aasta 4. detsembril sai uueks meieriks Voldemar Eichhorn. Sama aasta detsembris alustati aurujõul töötamist. Seoses sellega hakati valmistama presskoort ja kohupiima, mida müüdi PK Estoniale, mille liige oldi 1912. aastast. Või valmistamine hapukoorest algas 1917. aastal. (Stokeby, 1934)

Esimese maailmasõja aastatel töötati vähesel määral ja Saksa okupatsiooni ajal tuli tööstus ajutiselt sulgeda. 1920.-1927. aastal oli meierei rendil eraettevõtjate käes. Koeru Piimatalituse ühisus muutis oma nime Koeru Piimaühinguks ja 1927. aasta kevadel võttis meierei taas enda kätte. Meiereis uuesti töö alustamiseks tuli välja vahetada suur osa sisseseadest, valada uued betoonlaed, tsementpõrandad ja ehitada vahesein keldrisse. Aastatega suurenes toodava piima hulk ja tööstus laienes. 1937. aastaks oli Koeru Piimaühing välja jõudnud kindlale majanduslikule järjele ja oli üheks tugevamaks ettevõtteks ümbruskonnas. Ühingul oli 150 liiget

ja lisaks üle 220 piimatooja, kes ei kuulunud ühingusse. (Järvmaa ühingute juubelipäevad, 1937; Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Meierei uue juhatuse esimeheks sai Rudolf Jakobs, kassapidajaks Johannes Niigov ja kirjatoimetajaks Ferdinand Takk. Villem Breiberg, kes astus vabatahtlikult esimehe kohalt tagasi, sai meierei auliikmeks. 1937. aastal sai piimatööstuse juhatajaks Kaarel Tamm ja raamatupidajaks Anastasia Pruuli. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

1949. aastal asus Koeru meiereisse tööle Laine Murakas, kes töötab piimanduses tänaseni. Sama aasta kevadel lõpetades ta 16-aastasena Lahu algkooli ja sügisel asuski tööle Koeru meiereis. Ameti omandas ta hiljem kaugõppes Õisu Piimandustehnikumis. Aastate jooksul on ta teinud kõiki meiereis vajalikke töid, kuid kõige tähtsamaks ja hinnatumaks on olnud võimeistri amet. Võimeistrina töötab ta ka hetkel E-Piima Järva-Jaani meiereis. 66 tööaasta jooksul said taludest kolhoosid, alustati Eesti või eksportimist ja käsitsi või valmistamine on asendunud masinatöoga. (Murakas, 2016)

1954. aastal määrati Koeru meiereisse tööle Uku Randma, kelle ülesandeks oli võitööstust laiendada. Laine Murakas mäletab, et kuna temal oli üks vähestest isiklikest sõiduautodest, siis tuli vajalikke ehitusmaterjale oma autoga kohale tuua ja kui vaja, siis ka muudes töodes abiks olla. Seoses juurdeehitusega laienesid piima vastuvõtu- ja tootmisruumid ning maja teisel korrusel asuvad kontori- ja eluruumid. Muretseti ka uus roostevabast terasest perioodilise tegevusega Saksa võimasin. (Murakas, 2016)

Läbi aegade on olnud tähtis piima kvaliteet. Ajal, mil tekkisid kolhoosid ja sovhoosid, kasvas neis toodetud piima osakaal aga kvaliteet langes. Talupidajad hoolitsesid rohkem oma piima puhtuse eest. Laine käis kontrollimas majandite lautades piima ja selle tootmise puhtust. Samuti käis ta revideerimas piima töötlemist koorejaamades ja piimapunktides. Laine mainis, et ta nõudis palju ja seetõttu vaadati tema peale viltu. Tänaseni on ta arvamusel, et kvaliteet on kõige tähtsam. Iga aasta kevadel käis sanepidjaama (sanitaar-epidemioloogiajaam) 5-6liikmeline arstide grupp tööstusi kontrollimas. (Murakas, 2016)

Seoses piima kvaliteedi muutusega kasutati erinevaid või valmistamise tehnoloogiaid. Koor pandi hapnema ja kui temperatuur oli tõusnud 16°-ni, siis lisati juuretis. Koos juuretisega hapnes koor umbes 18 tundi, seejärel jahutati maha ning lasti võimasinasse. Kui piima kvaliteet langes,

siis ei saanud võid enam koore hapendamisega toota, vaid tehti juuretise sissepressimisega. Kui aastate jooksul piima kvaliteet paranes, siis valmistati võid nn Ruubeni meetodiga. Viimase meetodi käigus töödeldi piim piimhappe ja diatsetüüluga. Diatsetüüli oli raske hankida. Aga tänu Laine sugulase Tullio Ilometsale, kes töötas Tartu Ülikoolis keemikuna, oli seegi mure lahendatud. Uue tehnoloogia kasutamisega saadi ka või kvaliteet korda. (Murakas, 2016)

Koeru meiereis pakiti võid käsitsi. Algusaastatel tambiti see nuiaga (Joonis 4) isetehtud vineerist kastidesse ja kaaned löödi naeltega peale. Hiljem pakiti 25-kilogrammiste kogustena pappkastidesse ja kastid kleebiti kinni. Suurem hulk meiereis toodetud võist viidi Tartu külmuhoonesse ja osa ka Tallinna külmuhoonesse. Kord kuus käisid võimeistrid üle Eesti Tartu külmuhoones või kvaliteeti hindamas. (Murakas, 2016)

Joonis 4. Või tampimine kasti (Erakogu)

Koeru meierei esimeseks autoks oli KAZ 54. Kui majandid jõukamaks said, siis ostsid nad endale piimaveoks ise autod. Hiljem veeti piima Paide Autobaasi nr 10 autodega. Kui autotransport arenes, kaotati ümbruskonnas koorejaamad. Teede äärde tekkisid piimapukid, kuhu tõid oma piima eraisikud. Lehma pidamine ja piima müümine oli tulus töö ja sellega oli võimalik teenida lisaraha. Ühe lehma piima eest teeniti umbes kaks kuupalka. Rahasummad olid hooajalised. Talvel saadi vähem, suvel rohkem. Varahommikul sõitsid piimaautod kindlal ringil ja võtsid piima peale. Autol asus kaal, millega piim kaaluti ja vastav kogus märgiti piimaraamatusse (Joonis 5). Kuu lõpus tehti kokkuvõtted ja raha maksti kord kuus. Piimapukid olid kohaks, kus inimesed omavahel kokku said ja kohalikke uudiseid rääkisid. Tänapäeval võib

veel mõne talu tee otsast leida vana piimapuki, millel küll endist otstarvet enam ei ole. Osadest neist on tehtud kujunduslik element. (Ilves, 2016; Murakas, 2016)

Kuu	Piima saadus kg	Kinnipidamised		Välja- müümis- seis	Raha- võla- maks- miste kõnplik	Allkirjad
		tootmist tootmist	avardus			
aprill	1942	4075	003	4075		
mai	5478	11711	048	11663		
juuni	683	14548	089	14459		
juuli	6269	13353	122	13231		
aug	5142	16952	189	16463		
sept	1283	11253	222	11031		
okt	3616	2387	125	2262		
nov	2738	5232	35	5297		
det	1906	427	23	4024		
				79457		

Joonis 5. Piimaraamat (Erakogu)

1950. aastal kaotati piimaühistud. Piimatööstused nimetati ümber võitööstusteks ja nende juhtimiseks asutati Eestis 23 rajoonidevahelist võitööstuskeskust. Koeru võitööstus allus Paidele. 1954. aastal keskused likvideeriti ja Koeru võitööstus allutati Pärnu Piima- ja Võitööstuse trustile. Hiljem alluti veel Tallinna, Türi ja Paide Piimakombinaadile. (Pae, Sokk, 2009)

Koeru meierei (võitööstuse) kauaaegsed töötajad olid juhataja Uku Randma, võimeister Laine Murakas, tehnoloogid Leida Luukas ja Ene Murakas (Joonis 6), laborant Leene Õunpuu, separeerija Karl Hõlpus, autojuhid Endi Pensa, Hillar Liidres ja Juhannes Remmelgas, katlakütja Johannes Jääger, elektrik Ilmar Mandri, raamatupidajad Helga Krullo ja Ilse Helenurm. Koos töökaaslastega käidi ühiselt igasuvistel piimanduspäevadel ja võeti ette ekskursioone teistesse meiereidesse. Kõikidel ühistel koosviibimistel lauldi ja mängiti pilli. (Murakas, 2016)

Joonis 6. Laine ja Ene Murakas ning Leida Luukas (Erakogu)

Koeru meierei uhkuseks oli seda ümbritsev aed (Joonis 7), mille eest hoolitsesid Leida Luukas ja Miralda Lell. Maja vasakpoolses otsas asus kiviktaimla koos paljude erinevate lillede, purskkaevu ja pissiva poisi kujuga (Lisa 2). Lisaks oli sinna rajatud puhkenurk kiviplaatidest põranda, puidust laua ja toolidega ning seda ümbritses võrestik, kus kasvasid roniroosid. Maja ees asus lipuväljak koos rajatud teeradade ja istumiseks mõeldud pinkidega ning varakevadest hilissügiseni õitsvate lilledega. Maja parempoolsel küljel asus puidust aiaga eraldatud aed. Seal kasvatati juurvilju ja kasvasid viljapuud. Aeda oli ehitatud välikamin, mida ümbritsesid elupuud ning teeradasid ääristasid õitsvad lilled. Esimesel septembril ja kooliaasta lõpul käisid õpilased aiast lilli ostmas. Koeru võitööstuse ümbruse ilu oli teada ka kaugemal ja seda käidi vaatamas lausa huviliste gruppidega. (Murakas, 2016)

Joonis 7. Võitööstuse aed (Erakogu)

70. aastatel kuuluti Järva-Jaani meierei alluvusse. 1973. aastal sai Koeru võitööstusest koorejaam. 1974. aastal läks Laine Murakas Järva-Jaani meiereisse võimeistriks ja Koerus lõpetati või valmistamine. Koeru jäi piimapunkt, mille juhatajaks määrati Leene Õunpuu. Samast ajast asus hoonesse pesumaja, kus pesti Türi piimakombinaadi ja selle filiaalide sanitaarriideid. Pesumaja juhataja oli Helgi Künnapuu. Lõplikult suleti Koeru piimapunkt 1979. aastal, kui kõikjal Eesti otsustati piimapunktid kaotada. (Murakas, 2016)

Peale pikka seismist rentis võitööstuse (Lisa 3) ruumid ettevõtja Andres Teppan. Ta rajas tisleritöökoja, mille põhitoodanguks olid puusärgid. Ettevõtte tegutses paar-kolm aastat. Praegu asub hoones Koeru Kommunaali töökoda ja Rait Pakkoneni puidutööstus, mis tegeleb mööbli valmistamisega. (Itse, 2015)

2005. aastal plaaniti Koeru meierei ja Kalitsa koorejaam võtta muinsuskaitse alla. Tänapäevaks pole see idee teoks saanud. (Rajamäe, 2005)

2.3. Abaja meierei

Udeva Piimaühing asutati Karl Breemraudi algatusel 1912. aastal. Tööks sobiv ruum leiti Abaja küla Kure talu maal asuvas kaupluses (Joonis 8). Ühingu juhatusse kuulusid Johan Bärengrub, Hans Vaab ja Karl Breemraud. Vajalik sisseseade läks maksma 700 rubla. Juba esimesel aastal toodi meiereisse kokku 77 654 toopi (1 toop on 1,2-1,3 liitrit) piima. Valmistati võid ja kohupiima, mille eest saadi esimesel aastal 4 577 rubla. 1921. aastal renditi meierei erameiereile. Uuesti alustas Udeva Piimaühing tööd 1923. aastal ja 1925. aastal asendati käsimasinad aurumasinaga. (Aan, 2008; Stokeby, 1934)

Joonis 8. Udeva Piimaühingu vana maja Abajal (Stokeby)

1932. aastal asus peale Õisu kooli lõpetamist Abajal meierina tööle Friedrich Eduard Kurtina (Kursohn). Esimestel aastatel töötas ta vanas meiereihoones, mille teisel korrusel asusid eluruumid. Uue hoone valmimisel asus ta koos perega elama vastvalminud majja. Tolleaegsetest tegemistest meiereis rääkis tema tütar Lilia Olljum (Kurtina). Meier Kurtina töötas Abajal aastani, seejärel asus ta tööle Oru-Tammiku meiereis. (Olljum, 2015)1946.

1936. aastal sai Udeva Piimaühing endale uue hoone, mille avamisest avaldati Postimehes uudis „*Udeva sai moodsa meiereihoone*“. Pühapäeval õnnistati Järva abipraost A. Rähni poolt uut Udeva ühispiimatalituse meiereihoonet. Meierei ehitustöödega alustati möödunud aastal ehitusettevõtja ins. A. Laupa poolt. Hoone on ehitatud silikaatkividest, kusjuures ehitustööd olid maksma läinud 15 000 kr. Teine sama suur summa on kulunud sisseseade täiendamiseks ja

uuendamiseks, eriti uute tööstusmasinate muretsemiseks. Udeva piimaühing, mis üks vanemaid, suuremaid ja elujõulisemaid kogu Järvamaal, oli sunnitud tegutsema seni üüritud puumajas. Ühingu koorejaam töötab Erwital. Uue meiereihoone õnnistamisest võttis osa rohkesti naaberühingute esindajaid, liikmeid ja mitteliikmeid = piimatoojaid. Õnnistamistalilusele järgnes ühine koosviibimine peolaudades, millest osa võtsid kutsutud külalised ja liikmed.“ (Udeva sai moodsa meiereihoone, 1936)

Uus hoone oli kahekordne (Joonis 9). Esimesel korrusel asusid tootmisruumid, teisel korrusel korter ja kontoriruumid. Hoone vasakul küljel madalamas osas oli katlamaja. Katelt köeti puudega. Kütteks vajalikke kasepuid töid piimatoojad Norra metskonnast ühises vooris. Madalas osas asus ka ruum, kus valmistati kaseiini. Suvel, kui tünnidesse pakitud kaseiinile kohe järele ei tuldud, läks see haisema ja inimesed kurtsid, et ümbrus haiseb. (Olljum, 2015)

Joonis 9. Udeva Piimaühingu uus maja Abajal (Erakogu, 1936)

Maja tagumises osas asus ruum, kuhu varuti jääd. Kindla mõõduga suuri jääkuubikuid töid piimatoojad veebruaris vooris Väinjärvelt. Ühe ree peale mahtus paar kuubikut. Maja taga asus luuk, mis tehti lahti, ja mööda kaldteed tõmmati jääkuubikud trossidega majja. Kuubikud laoti virnadesse ja need andsid kõrvalruumidesse külma, millest ühes hoiti valmistatud võid ja teises pererahva piima ning liha. (Olljum, 2015)

Tööpäev meiereis algas enne kella viit hommikul, siis alustas katlakütja kütmist ja varakult oli kohal ka meier Kurtna. Piim toodi ümberkaudsetest küladest meiereisse hobustega. Kohale jõuti

kella seitsmeks. Piimanõud tõsteti vankritelt platvormile ja sealt piimakaalule. Meier võttis rasvaproovi. Edasi lasti piim alla vanni, kus eraldati piimast koor. Koor läks edasi ruumi, kus valmistati võid. Piimatootjad jäid ootama, kuni lõssi tagasi said. Nad said vastavalt toodud piima kogusele vastu raha või võid. Pühadeks võeti tavaliselt võid. (Aan, 2008; Olljum, 2015)

Toodud piimast võeti spetsiaalse kaldpinnaga laua peal puhtuseproovid. 30. aastatel kasutuses olnud laud on säilinud Abaja meierei hoones tänaseni. Piim lasti läbi silindrikujulisest klaasist, mille all asus vatt. Vatitükid paigutati seinale ja nende puhtuse järgi jaotati piim I ja II sordiks. Paide piimakombinaadist käidi proove võtmas kord kuus. Kord kvartalis tuli piima puhtuse kontrollija Tallinnast. Juhtus, et piimatoojad said kontrollija tulekust või kohalviibimisest teada. Kes oma piima puhtuses kahtles, sõitis tagasi ega toonudki sellel päeval oma piima meiereisse. Vahel küsisid piimatoojad: „Millal see solgikusti tuleb?“ (Olljum, 2015)

Abaja meiereis valmistati koort, võid ja kaseiini. Või tambiti jämeda nuiaga tünnidesse. Tünnid valmistati ühise ettevõtmisena kohapeal. Hiljem pakiti või vineerist kastidesse, mille põhi ja seinad vooderdati pärgamentpaberiga. Pakitud võid hoiti spetsiaalses ruumis, kuni piimakombinaadist tuldi sellele järele. Kord aastas valiti juhuslikust meiereist üks kast võid ja saadeti Inglismaale. Pärast aastapikkust seismist pidid võil olema säilinud kõik tema omadused. Ka Abaja meier Kurtna sai mitmeid auhindu kvaliteetse või eest. Meier Kurtna oskas valmistada ka juustu. Ta tegi kerajuustu ainult oma pere ja tuttavate jaoks. Et juust seisaks vähemalt pool aastat, selleks määris ta juustukerad soolveega. (Olljum, 2015)

Meiereis töötas 30. aastatel kolm inimest. Meier Kurtna (Joonis 10) võttis piima vastu, kaalus ja tegi proove. Samuti viibis meier alati või tegemise juures. Ta kontrollis, kas või sisaldab lubatud protsendi vett. Kui vett oli rohkem, siis lasti võimasinal uuesti ringi käia, kuni veeprotsent sai õigeks. Lisaks temale oli ametis üks katlakütja ja tööline, kes valvas masinaid, mis töötlesid piima. Vahel said tööd ka praktikandid, kes õppisid piimandust. Kord oli Abajal praktikal Arnold Sild, kellest sai hiljem Põltsamaa meierei direktor. (Olljum, 2015)

Joonis 10. Meier Eduard Kurtna naise ja tütrega, Arnold Sild, Ilmar Valde (Erakogu)

Meier Kurtna pere ja kogu ümbruskonna rahvas olid ühiskondlikult väga aktiivsed. Meierei oli kohalike inimeste kokkusaamise paigaks. Kuna hoone teisel korrusel asusid suured kontoriruumid, siis toimusid seal õmblemise, toiduvalmistamise, kudumise ja vildivalmistamise kursused (Lisa 4). Teadaolevalt oli Abaja viimane meier August Kõivistik. Antud hetkel seisab hoone tühjana (Lisa 3). (Ilves, 2016; Olljum, 2015)

3. KOERU VALLA KOOREJAAMAD JA PIIMA VASTUVÕTUPUNKTID

3.1. Kalitsa koorejaam

Kui Koeru Piimaühingu esimeheks sai Rudolf Jakobs, võttis ta endale ülesandeks ühineda Kalitsa Piimaühisusega ja rajada Kalitsasse koorejaam. Töödega sai alustada alles siis, kui Põllutöoministeeriumi poolt ehituseks lubatud laen üle anti. Ehituskomisjoni kuulusid Jüri Neumanof, Adolf Raud ja Jaan Roose. Vajalik maa saadi Väinjärve vallavalitsuselt tingimusega, et Koeru Piimaühing ehitab Kalitsa koolile uue puukuuri. Lisaks osteti 0,113 ha maad koorejaama naabertalust. Koorejaama ehitamiseks saadi vallavalitsuselt Kalitsa külas olev endine magasiait. Hoone jäi ehituse ajal rahapuuduse tõttu värvimata. Välised ja seesmised värvimistööd teostati hiljem. Väljast värviti halliks, siseseintele maaliti kaunistusi. (Kalitsa koorejaama värvitakse, 1929; Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Koorejaam alustas tegevust 15. detsembril 1927. aastal ja selle esimeseks juhatajaks sai Juuli Nigov. Uus koorejaam oli avarate ruumidega ja ajakohase aurujõulise sisseseadega. Maja alumine korrus oli raudkivist ja seal asusid tootmisruumid. Ülemine mansardkorrus oli puust ja seal asusid eluruumid. Hoone juurde ehitati ka puurkaev. Esimene sisseseade osteti PK Estonialt ja piima vastuvõtmine algas 22. detsembril 1927. aastal. Valminud hoone oli eeskujulikemaks selletaoliseks asutuseks ümbruskonnas (Joonis 11). (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937; Koeru Piimaühing laiendab tegevust, 1927)

Joonis 11. Kalitsa koorejaam (Erakogu)

Üheteistkümne esimese aasta jooksul olid meieriteks Kuusk, Käsperson ja Simm. Alates 1. aprillist 1937 elas ja töötas koorejaamas Karl Hõlpus. Lisaks meierile töötas koorejaamas veel tema naine Erna Hõlpus ja katlakütja. Meier Hõlpus oli aktiivne seltside töös osaleja ja lisaks pidas mesiniku ametit. Koorejaama aias asus mitukümmend mesitaru. (Aan, 2010)

Suvel toodi piima koorejaama iga päev, talvel üle päeva. Ühe päeva kogus oli tavaliselt 400 liitrit. Erasikute piim kooriti Kalitsas kohapeal ja viidi seejärel Koeru. Väikesest osast piimast tegi meier Hõlpus pere tarbeks võid. Piima toojaid oli lähedalt ja kaugelt: Puiverest, Tammikust, Tudrest, Paemurrust, Vaolt ja Kalitsast. Piim toodi koorejaama hobustega. (Aan, 2010; Volter, 2015)

Kalitsa küla vanim elanik Ülo Volter mäletab, et koorejaama juures peeti lüpsivõistlusi (Joonis 12). Osaleda võisid kõik. Selleks võeti kaasa oma parim lehm ja tuldi jalgsi Kalitsasse võidu lüpsma. Võistlus toimus koorejaama ees tee peal. Võistlused olid ümbruskonnas populaarsed. Ühel aastal võitis võistluse mitte naine, vaid meessoost lüpsja – Tombu talu perepoeg Jüri Aare. (Aan, 2010; Volter, 2015)

Joonis 12. Lüpsivõistlus Kalitsas (Erakogu)

Piima koorimine lõpetati Kalitsas 1965. aastal. Piima vastuvõtt toimus 1980. aastate alguseni. Lõpuaastatel kuuluti Järva-Jaani Piimakombinaadi alluvusse. (Aan, 2010)

80. aastate alguses tekkis võimalus hoonete erastamiseks. Kalitsa koorejaama erastamise esmaõiguse sai kauaaegse meieri Karl Hõlpuse tütar Urve Varjulill (Hõlpus), kes kasutas maja

suvekoduna. Praegune omanik Ott Rubel ostis maja 2012. aastal. Hoone on heas korras ja ümbrus hoolitsetud (Lisa 5). Esimese korruse ruumides on väljapanek koorejaama vanadest esemetest ja teisel korrusel asuvad eluruumid. Varem maja seinal olev silt „Kalitsa koorejaam“ on asendunud tekstiga „Kalitsa vana koorejaam.“ (Rubel, 2015)

Koorejaama tegutsemise ajast on säilinud huvitavaid materjale ja esemeid. Kulude ja tulude sissekannete raamatus (Lisa 6) on näha koorejaama sissetulekud ja väljaminekud ajavahemikus jaanuar 1936. a – juuli 1940. a. Väljaminekutesse pandi kirja kõik, millele raha kulutati:

- toiduained ja joogid (*veinile 4 kg suhkrut, leib, või, maiustused, konjak, 4 õlut, viin*);
- riided (*puuvillasärk, paar pükse, siidisokid, soki trip*);
- üritustel käimised (*Kanepi pidul, Otepääs jänese jahil, Kõrgepalus karskus õhtul, Esna valla algkooli juures kinos*);
- esmatarbekaupad (*taskulambi patareid, rull musta niiti, kupeerimise paber, tint, suurnõel, kirjamark, pühade kaart, praepann, kulp, taskunuga, tulemasin, silmapesukauss, võrkkiik, jalgratta pump*);
- muud väljaminekud (*telefoni kõne, sõidupilet Rakke jaama, ajalehe tellimine, majakraamivedu, sõit Koeru, Pr Rebasele laadaraha, kiri Tsooru emale, lutika rohi, juukselõikus*). (Kalitsa koorejaama sissetulekute ja väljaminekute raamat, 1936-1940)

Kalitsa koorejaama säilinud revideerimisraamatus (Lisa 6) on kirjas revideerimisaktid ajavahemikust 1939-1944. Revideerimisaktides olid kirjas koorejaamas ilmnunud puudused ja samas anti soovitusi olukorra parandamiseks. Üldist puhtust ja korda hinnati üldjuhul heaks. (Koeru piimatalituse Kalitsa koorejaama revideerimisraamat, 1939-1944)

3.2. Ervita koorejaam

Ervita koorejaam asutati 1925. aastal, et talunikel oleks lühem maa piima transportimiseks. Kaugemate külade piimatootajatel oli Abaja ja Koeru meiereidesse liiga pikk maa. (Aan, 2008)

1947. aastal asus Ervita koorejaamas juhataja ja juustumeistrina tööle Hans Ilves. Koos perega asuti elama koorejaama teisel korrusel asuvasse korterisse. Juhataja alustas tööd hommikul kell kolm ja tegi katla alla tule, et masinad oleksid töövalmis ajaks, mil esimesed piimatootjad saabuvad. Samas töötas ka pereema Amalie, kes tegi kõiki töid, milles abi vajati. Lisaks töötas koorejaamas Helmi Nugis, kes viis suvel vankriga (Joonis 11) ja talvel reega osa koorest Abajal

asuvasse Kure meiereisse. Kui töökätest puudu tuli, siis palgati abitööline ja vajadusel olid abiks Amalie ja Hansu lapsed. (Ilves, 2016)

Joonis 11. Ervita koorejaama ees (Erakogu)

Ervita koorejaama hoone oli kahekordne ja jagatud keskelt kaheks: parempoolses osas asus kuivati ja vasakul koorejaam. Koorejaama esimesel korrusel võeti piim vastu, kaaluti ja võeti proove. Kohapeal toodeti juustu ja kaseini ning Abajal tehti võid. (Ilves, 2016)

Koorejaama juures asusid kaks tiiki, kus paiknesid puhastusseadmed, mis puhastasid sinna juhitud tootmisjäägid. Masinad töötasid aurukatla jõul, mida köeti turba ja põlevkiviga. Maja juurest avanes avar vaade Väinjärvele. Kuna hoone ümbrus oli soine ja vesine, siis nähti maja ümber tihti rästikuid ja nastikuid. Töötajad ja elanikud olid sellega harjunud ning see ei häirinud neid. Levis ka arvamus, et ussid tulevad kohale piima lõhna peale. Koorejaama hiilgeaegadel jäi aurutootlikkusest väheks ja seda tõsteti uue katla ehitamisega hoone taha. Tegevuse eestvedajaks oli pottsepp Karl Tuudelepp. Koorejaama juhataja poeg Jüri Ilves mäletab, kuidas ehituseks vajalikke telliskive ja savi käidi veoautoga Kõpsta külast toomas. (Ilves, 2016)

Ervita koorejama viidi palju piima. Lisaks eraisikute piimale tuli suurem osa piimast Udeva sovhoosist, mis oli sel ajal väga edukas. Seal kasvatatav Eesti punane tõukari oli kodanlikul ajal vabariigis parimate hulgas. Tõukarjale oli 1917. aastal aluse pannud Udeva mõisnik Bernhard Maydell. Lisaks töötas sovhoosis seitse sotsialistliku töö kangelast, kes olid 1940. aastast NSV Liidu poolt kõrge taime- ja loomakasvatuse produktiivsuse eest välja valitud ja mitmel aastal oma saavutusi korranud. (Ilves, 2016; Rundu, 1968)

1952. aasta juunis toimus Ervita koorejaama ja kuivati hoones suur põleng. Tulekahju ajal kukkus suur metallkorsten laastust katuse peale. Tule levik oli kiire ja selle käigus hävinesid nii koorejaam kui ka kuivati. Tulle jäid kõik koorejaama juhataja pere asjad. Oma tööd armastanud Hans Ilves jäi teist korda elus tulekahju süül koduta. Tulelondid olid nii suured, et need kandusid teisele poole Ervita mõisa parki. Põlema läks ja hävines Paul Nugisele kuulunud elamu koos sepikojaga. 1952. aastal sai Ervita koorejaamast piimapunkt, mille viimane töötaja oli Eve Pensa. Praegu asub samal kohal eramu. (Ilves, 2016)

3.3. Tudre koorejaam

Tudre koorejaam kuulus Paltre talule. 30. aastatel töötas seal Johannes Vanatalu (Wannatallo), hüüdnimega Juku-Johannes (Joonis 12). Ta sündis Koeru vallas Kuusna külas. Piimandust õppis Johannes Vanatalu Õisu Piimanduskoolis, kus lõpetas koorejaama juhatajate klassi. Seejärel asus tööle Tudre koorejaama. Mees oli väga suure südamega ja saatis pühade ajal naabritele pühadekaarte. Hoone, kus koorejaam asus, ei ole säilinud. (Kluust, 2013; Vanadpildid.net)

Joonis 12. Johannes Vanatalu Tudre koorejaamas (Vanadpildid.net, 1926)

3.4. Kuusna koorejaam

Koeru meiereisse viisid piima ka Kuusna ja Salutaguse küla piimatoojad. Pika maa tõttu ei olnud see kuigi tulus, mistõttu tegid sealsed piimatoojad Koeru Piimaühingule ettepaneku, et asutataks Kuusnasse koorejaam. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

1929. aasta suvel sõlmis Piimaühingu juhatus kokkuleppe Kuusnas elava Johannes Kukega maa ja maja ostmiseks. 800 krooni eest osteti endise Kuusna mõisa sepikojahoone ühes juurde kuuluva maaga. Majas tehti ümberehitusi ja osteti sisseseade Gustav Peetsi masinate vabrikust. Kuusna mootorijõuline koorejaam avati 1929. aasta novembris (Joonis 13). Esimene piima vastuvõtja oli Karla Sein. 1959. aastal anti Kuusna koorejaam üle Järva-Jaani võitööstusele. Aastate jooksul olid piima vastuvõtjateks Meos ja Kangur. 1963. aastal asus koorejaama juhatajaks Heinrich Tamm. Kui koorejaama toodava piima hulk vähenes, asus Heinrich Järva-Jaani tööle ja piima vastuvõtjaks jäi tema abikaasa Linda Tamm. Koorejaam suleti 17. mail 1973. Peale koorejaama sulgemist ehitasid kohalikud mehed küladesse piimapukid ja kohalik piimavedu lülitati Ervita piimakogumisringile. (Kluust, 2013; Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

Joonis 13. Kuusna koorejaam (Järvamaa Muuseum, 1958)

2015. aastast kuulub koorejaama hoone Kaarel Tammele. Säilinud on seinad ja katus ning hoone sees on näha kunagise koorejaama võlvitud piima vastuvõturuum (Lisa 5).

3.5. Vao piima vastuvõtupunkt

1930. aasta juulis avati Vao külas sealsete piimatoojate soovil piima vastuvõtupunkt. Kohalik taluperemees Karla Kabrits ehitas selleks sobiva väikese maja Andrese talu maale. Seni oli sealne rahvas piima müünud eraettevõtjatele. Piimatoojad viisid piima vastuvõtupunkti ja seejärel veeti see autoga Koeru meiereisse. Kahjuks suleti Vao piimapunkt 1932. aasta lõpul, sest ümbruskonnas oli liiga vähe piimatoojaid. 1932. aastal viis oma piima Vaole 14, Norrasse 34, Kuusnasse 39, Kalitsasse 79 ja Koeru 199 piimatoojat. Samuti oli piima edasivedu autoga kallid ning mõne kilomeetri kaugusel Koerus ja Abajal asusid kaasaegsed meiereid. (Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937; Piimaühingu tegevusest, 1933)

3.6. Liusvere (Norra) piima vastuvõtupunkt

Liusvere, Metsanurga ja Norra küla piimatootjad avaldasid Koeru Piimaühingule soovi, et Liusvere või Norra külla asutataks koorejaam. Varem olid nad oma piima müünud erinevatele piimavastuvõtjatele. Pärast mitmeid koosolekuid ja arutelusid otsustati asutada mitte koorejaam, vaid piima vastuvõtupunkt. Selleks leiti sobiv koht Liusvere külas Karl Linno ruumides. Piima vastuvõttu alustati 25. juunil 1929. aastal. Hiljem viidi piimapunkt üle Norra külla Juhan Leinbergi ruumidesse. Leinberg oli tuntud kui prohvet Maltsvet ja ta oli Eduard Vilde samanimelise romaani prototüübiks. (Juhan Leinberg; Koeru Piimaühing 1912-1937, 1937)

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimistöö eesmärk on anda ülevaade Koeru valla meiereide ja koorejaamade ajaloost. Töö käigus sain piisavalt informatsiooni kõikidest uuritavatest objektidest. Väga palju abi sain intervjueeritavatelt.

Uurimistööd tehes sain teada, et esimene Koeru Piimatalituse Ühisus loodi 1912. aastal ja esimene töötav meierei oli Aruküla mõisameierei. Eelmise sajandi esimesel poolel asusid tugevad Piimaühistud Koerus ja Udeval. Tänu ühistute tegevusele ehitati meiereid Koeru ja Abajale; koorejaamad Ervitale, Kuusnasse, Kalitsasse, Tudresse; piima vastuvõtupunktid Vaole ja Liusverre. Neis võeti piim vastu ning valmistati võid, juustu, kohupiima ja kaseiini. Aastate jooksul kaasajastati tootmisviise ja masinaid.

Meiereid ja koorejaamad olid kohaliku elanikkonna kokkusaamise kohaks. Abaja meierei oli tuntud paigana, kus toimus väga palju ühistegevusi, alustades õmblemisest ja lõpetades toiduvalmistamisega. Koeru meierei oli tuntud oma erakordselt hoolitsetud ja kauni aia poolest. Kalitsas korraldati lüpsivõistlusi.

Koorejaamad ja meiereid suleti, kui arenes autotransport ja tootmine nendes ei olnud enam kasulik. Pärast sulgemist tekkisid piimapukid, kuhu tõid piima eraisikud ja edasi viidi see Koeru võitööstusse. 1979. aastal lõpetas tegevuse ka Koeru võitööstus.

Tööd võiks jätkata, kui uurida põhjalikumalt meiereide ja koorejaamade tegutsemist nõukogude ajal.

KASUTATUD MATERJALID

- Aan, U. 2008. Mälestuskilde Koidu-Ellavere, Valila, Abaja, Merja küladest. Türi: Saara Kirjastus.
- Aan, U. 2010. Mälestuskilde Vao, Tammiku, Kalitsa küladest. Türi: Saarakiri.
- Alatalu, R. 2009. Kõnelevad majad. Tallinn: OÜ Päike ja Pilv.
- Eesti piimandus ajateljel. <http://www.piimaliit.ee/eesti-piimandus-ajateljel/>. 12.11.2015.
- Eesti Piimandusmuuseum. 1936. Koeru meierei enne ümberehitamist. FK 3466: 3. <http://muis.ee/museaalview/1149627>. 25.09.2015.
- Eesti Piimandusmuuseum. 1993. AS Paide Piim hoone. FK 866: 1. <http://muis.ee/museaalview/1151825>. 05.01.2016.
- Epiima lugu. <http://www.e-piim.ee/et/ettevote/ajalugu>. 25.03.2016.
- Ilomets, I., Ilomets, J. 2011. Koeru. Tallinn: Print Best.
- Ilves, J. 2016. Ervita koorejaam. Hakk, I., intervjuu.
- Itse, B. 2015. Tegelikkus osutus unistustest paremaks. – Järva Teataja, 6. juuni, lk 4-5.
- Juhan Leinberg. https://et.wikipedia.org/wiki/Juhan_Leinberg. 11.02.2016.
- Järvamaa Muuseum. 1958. Kuusna meierei. PM F 495. <http://muis.ee/museaalview/245508>. 29.09.2015.
- Järvamaa ühingute juubelpäevad. 1937. – Järva Teataja, 18. juuni, lk 3.
- Kalitsa koorejaama sissetulekute ja väljaminekute raamat. 1936-1940.
- Kalitsa koorejaama värvitakse. 1929. – Järva Teataja, 4. oktoober, lk 4.
- Kluust, V. 2013. Külade lood – Kuusna, Salutaguse, Tudre, Vuti. OÜ Vali Press.
- Koeru muuseum. Aruküla mõisameierei.
- Koeru piimatalituse Kalitsa koorejaama revideerimisraamat. 1939-1944.
- Koeru Piimaühing 1912-1937. 1937. Rakvere: Ühistrükikoda.
- Koeru Piimaühing laiendab tegevust. 1927. – Järva Teataja, 13. detsember, lk 6.
- Murakas, L. 2016. Koeru meierei. Hakk, I., intervjuu.
- Olljum, L. 2015. Abaja meierei. Pärtel, S., intervjuu.
- Pae, T., Sokk, H. 2009. Järvamaa. Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS.
- Piimaühingu tegevusest. 1933. – Järva Teataja, 6. aprill, lk 4.
- Rajamäe, M. 2005. Meiereid kõnelevad. <http://www.jt.ee/2063899/meiereid-konelevad>. 18.03.2016.

Reinberg, T. 2012. Piimakombinaat paneb ajutiselt ukseid kinni.
<http://jarvateataja.postimees.ee/716574/piimakombinaat-paneb-ajutiselt-ukseid-kinni>. 13.02.2016.

Rubel, U. 2015. Kalitsa koorejaam. Hakk, I., intervjuu.

Rundu, G. 1968. Paide rajooni Udeva sovhoosi ajalugu. Tartu.

Stokeby, R. 1934. Koeru kihelkond.

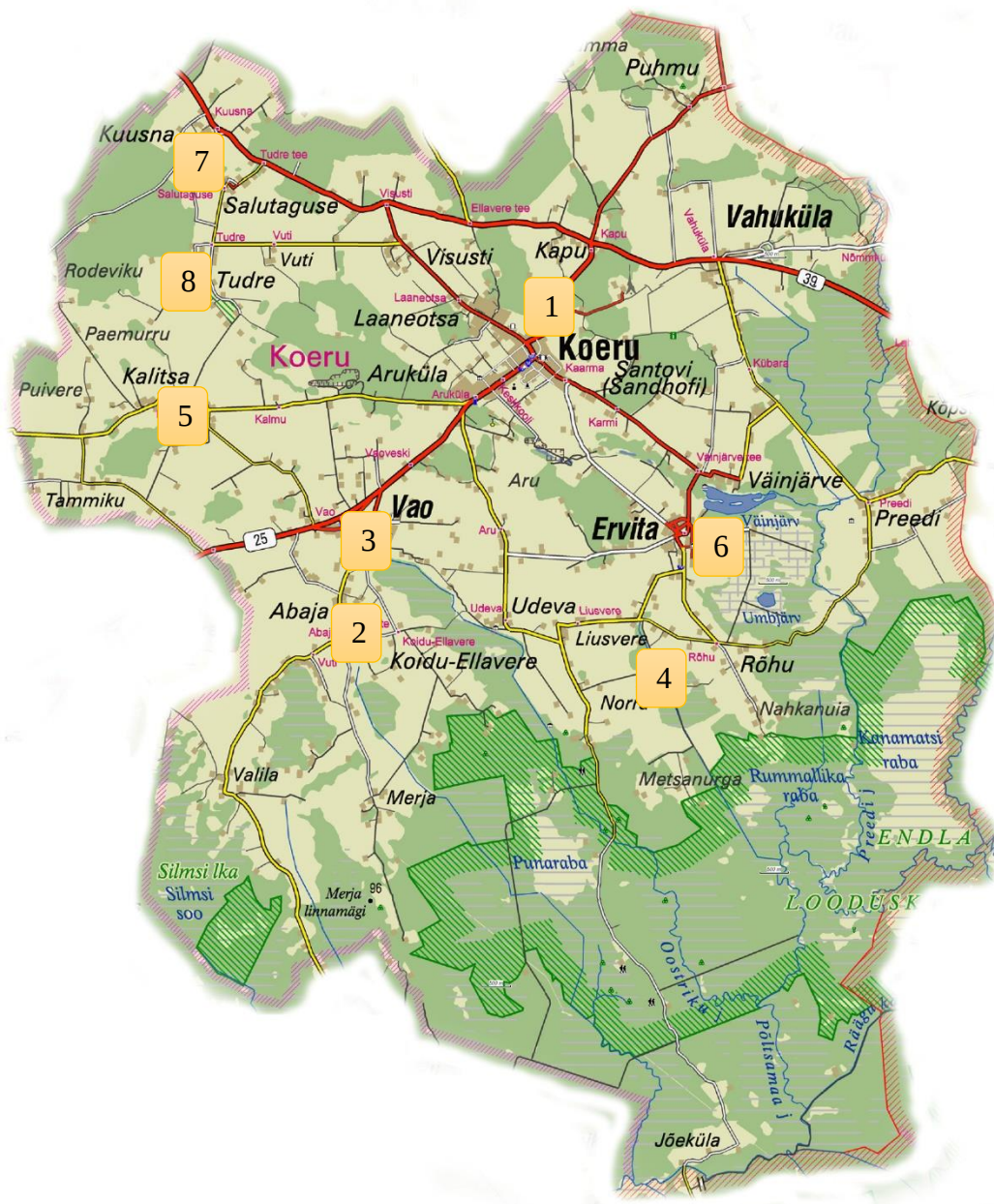
Tulekahju Koerus. 1926. – Järva Teataja, 31. märts, lk 4.

Udeva sai moodsa meiereihoone. 1936. – Postimees, 20. jaanuar, lk 6.

Vanadpildid.net. 1926. Johannes Vanatalu Tudre koorejaamas.
http://www.vanadpildid.net/index.php?option=com_pictures&Itemid=&photo=376&searchword=johannes%20vanatalu. 24.10.2015.

Volter, Ü. 2015. Kalitsa koorejaam. Hakk, I., intervjuu.

LISA 1. KOERU VALLA KAART

1. Koeru meierei

2. Abaja meierei

3. Vao piima vastuvõtupunkt

4. Liusvere piima vastuvõtupunkt

5. Kalitsa koorejaam

6. Ervita koorejaam

7. Kuusna koorejaam

8. Tudre koorejaam

LISA 2. FOTOD KOERU VÕITÖÖSTUSE AIAST

Kiviktaimla koos pissiva poisi kujuga (Erakogust)

Vaade aiast võitööstusele (Erakogust)

LISA 3. SÄILINUD MEIEREIDE FOTOD

Koeru meierei (Hakk, 2015)

Abaja meierei (Hakk, 2015)

LISA 4. FOTOD ÜHISTEGEMISTEST ABAJA MEIEREIS

Õmbluskursus (Erakogu)

Kudumiskursus (Erakogu)

LISA 5. SÄILINUD KOOREJAAMADE FOTOD

Kalitsa koorejaam (Hakk, 2015)

Kuusna koorejaam (Hakk, 2015)

LISA 6. KALITSA KOOREJAAMA DOKUMENDID

Väljaminek. 1936a.

Jaam.	1936a. Nõukogu.	Kr. senti	Ka. senti
1.	1936a. Kõnnu pidul	2. 50.	2. 50.
5.	Kõnnu pidul	4. 00.	6. 50.
6.	Õtepääd järele jätk	3. 00.	9. 50.
7.	Kõnnu pidul	2. 00.	11. 50.
8.	Tarva lami patarei	3. 00.	11. 80.
9.	Tarva lami patarei 15. patarei	2. 00.	12. 00.
12.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	1. 00.	13. 00.
13.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	1. 80.	14. 80.
13.	Kõnnu pidul	1. 25.	16. 05.
14.	Kõnnu pidul	18.	16. 43.
15.	2. sulge	4.	16. 27.
16.	Kõnnu pidul	23.	16. 50.
16.	Tõlgi Kõnnu pidul	10.	16. 60.
23.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	1. 65.	18. 25.
24.	4. elu.	88.	19. 13.
28.	2. Kõnnu pidul	1. 10.	20. 23.
30.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	2. 30.	22. 53.
30.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	14.	23. 25.
30.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	2. 25.	25. 50.
31.	Kõnnu pidul ja Kõnnu pidul	2. 25.	27. 75.
	Jaamariid kulusid:	27. 75.	27. 75.

Sissetulekute ja väljaminekute raamat 1936-1940

25

REVIDEERIMISAKT NR. 2

„25“ a. revideeritud 1940 a. revideeritud

Piima ja piimasaaduste väljaveo kontrolli teostamise määruse (R. T. 34-1933. a.) alusel.

1. Kõnnu pidul on viimase võimaluse ära nähtud ja tulevad uuendada, kasutades materjale, mis on saadaval.

2. Kõnnu pidul on osaliselt läbi viidud ja jätkatakse, mille järel tuleb teha veel ja teha veel, mis on saadaval. Mõeldud tulevikus teha veel, mis on saadaval.

3. Kõnnu pidul on üldiselt hea.

K. J. J. J.

Ötöriktise Piimahiisuse Keskliidu piimanduse konsulent.

Revideerimisraamat 1939-1944